

УДК 343.211
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2024.17>

О. В. Куцева
orcid.org/0009-0006-2491-6138
співробітник Управління Служби безпеки України
у Дніпропетровській області

ДОСВІД КРАЇН БАЛТІЇ В ЧАСТИНІ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

Станом на сьогоднішній день діяння у виді розголошення державної таємниці – злочин, передбачений ст. 328 Кримінального кодексу (далі – КК) України [1]. Дане кримінальне правопорушення несе високий ступінь суспільної небезпеки, адже в багатьох випадках воно не тільки прямо посягає на суспільні відносини у сфері забезпечення охорони державної таємниці, але і здатне заподіяти шкоди національній безпеці держави [2, с. 110].

З початком широкомасштабної війни, яку російська федерація розв'язала проти України у лютому 2022 р., ступінь суспільної небезпеки діянь у вигляді розголошення державної таємниці суттєво збільшився, через що виникає нагальна потреба у проведенні юридичного аналізу та модернізації чинної редакції ст. 328 КК України. Для вирішення цього питання важливо дослідити та врахувати зарубіжний досвід розв'язання цієї проблеми [3, с. 824].

Питанню кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці приділялася увага з боку таких вітчизняних вчених, як Ю. В. Александров, С. В. Бабанін, В. С. Березняк, М. І. Бажанов, А. А. Вознюк, О. А. Гритенко, В. К. Грищук, Л. Ф. Даренко, Г. В. Дідківська, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, Д. П. Калайнов, В. А. Клименко, І. М. Копотун, І. С. Курбатова, М. І. Панов, В. Ф. Примаченко, А. В. Савченко, В. В. Сташис, О. С. Стеблинська, В. Я. Тацій, В. В. Топчій, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, В. В. Шаблистий, С. І. Шевченко, Ю. Л. Шуляк, О. С. Юнін, Н. М. Ярмиш, та ін. Водночас, з моменту оголошення в нашій державі правового режиму воєнного стану зарубіжний досвід врегулювання даного питання та шляхи модернізації чинної редакції ст. 328 КК України майже не розглядались.

Метою цієї статті є дослідження досвіду країн Балтії в частині встановлення кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці.

Діяння у вигляді розголошення державної таємниці є кримінально караним майже у всіх державах світу. Зрозуміло, що кримінальний закон має застосовуватися в останню чергу, а не бути панацеєю у вирішенні проблеми, однак, ураховуючи ступінь суспільної небезпеки даного

акту деліктної поведінки, такий крок є вимушеним. У цьому питанні актуальним є встановлення справедливого, ефективного та гуманного покарання. Для досягнення вказаної мети доцільно запозичити позитивний досвід у вирішенні проблеми встановлення кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці [4, с. 104].

Цікавим у розрізі даного питання виглядає досвід країн Балтії. Традиційно до їх числа відносять Естонську Республіку, Латвійську Республіку та Литовську Республіку [5, с. 80]. Кожна з перелічених держав свого часу, як і Україна, входила до складу СРСР, а отже їх об'єднує спільний етап розвитку права. Крім того, на сьогоднішній день перелічені країни стали повноправними членами ЄС та НАТО (нагадаємо, саме така стратегічна мета стоїть на сьогоднішній день перед Україною), що не могло не вплинути на розвиток їх законодавства (у тому числі кримінального).

Розпочнемо з аналізу норм Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки (далі – ПК Естонії). Ст. 241 даного нормативно-правового акта розділу 3 «Злочини проти державної влади» має назву «Розголошення державної таємниці та таємної зовнішньої інформації». Дана норма складається з двох частин. У ч. 1 задекларовано наступне:

«(1) Розголошення або незаконна передача інформації, що становить державну таємницю чи є таємною зовнішньою інформацією, або незаконне надання доступу до неї особою, яка зобов'язана зберігати державну таємницю чи секретну іноземну (зовнішню) інформацію, якщо відсутні склади винних діянь, передбачених статтями 232 або 234 даного Кодексу, – караються штрафом або позбавленням волі на строк до п'яти років» [6].

Додамо, що ст.ст. 232 та 234 ПК Естонії передбачають кримінальну відповідальність за державну зраду та шпигунство.

З викладеного слідує, що диспозиція ч. 1 ст. 241 ПК Естонії за своїм змістом максимально наближена до ч. 1 ст. 328 КК України (при цьому припускаємо, що так звана «секретна зовнішня інформація», згадана у законі про кримінальну відповідальність Естонської Республіки, може

охоплюватись вітчизняною категорією «відомості, що становлять державну таємницю»).

Санкція ч. 1 ст. 241 ПК Естонії також досить схожа на вітчизняну норму. Так, максимальний вид покарання, передбачений у ній, – позбавлення волі на строк до п'яти років. Втім, ч. 1 ст. 241 ПК передбачає ще один основний альтернативний вид покарання – штраф. Такий крок з боку законодавця Естонської Республіки виглядає доволі цікавим, адже категорія «державна таємниця» охоплює широкий спектр інформації різного ступеня секретності, тому суд зможе обрати найбільш справедливе покарання, пропорційне ступеню суспільної небезпеки вчиненого злочину.

У даному контексті слід наголосити на тому, що саме штраф став найрозповсюдженішим видом покарання, що застосовувалось до засуджених за ч. 1 ст. 328 КК України у період з 2020 по 2022 рр. Через це, можливо, доречно розширити санкцію ч. 1 вказаної норми шляхом включення альтернативних основних видів покарань (наприклад, штрафу).

Ч. 2 ст. 241 ПК Естонії [6] передбачає покарання у виді штрафу у випадку, якщо вказане вище суспільно небезпечне діяння було вчинено юридичною особою

На окрему увагу заслуговує зміст ст. 242 ПК Естонії «Розголошення державної таємниці та таємної зовнішньої інформації через необережність». Як і у попередньому випадку, дана норма диференційована на дві частини. У ч. 1 передбачено:

«(1) Розголошення або незаконна передача інформації, що становить державну таємницю чи є таємною зовнішньою інформацією або незаконне надання доступу до неї, вчинені через необережність особою, яка зобов'язана зберігати таку інформацію, а також втрата нею носія інформації, що містить дані, що відносяться до державної таємниці, або являють собою таємну зовнішню інформацію, якщо:

1) заподіяно істотну шкоду безпеці Естонській Республіці, зарубіжній державі, міжнародній організації або установі, створеної відповідно до міжнародної угоди; або

1-1) таке діяння призвело до загрози життю або здоров'ю особи; або

2) об'єктом винного діяння є інформація, що відноситься до державної таємниці, або засекречена зовнішня інформація із грифом секретності «Таємно» або «Цілковим таємно», – карається штрафом або позбавленням волі на строк до одного року» [6].

Таким чином, на відміну від ст. 328 КК України, за законодавством Естонської Республіки кваліфікація діяння у виді розголошення державної таємниці залежить від форми вини.

Зокрема, вчинення цього кримінального правопорушення з необережної форми вини розглядається естонським законодавцем в якості привілейованого складу злочину. Крім того, за певних обставин таке діяння навіть може не підпадати під ознаки злочину, передбаченого ст. 242 ПК Естонії.

На нашу думку, рішення виокремити розголошення державної таємниці через необережність в якості привілейованого складу кримінального правопорушення є доволі дискусійним. З одного боку, по-перше, суб'єкт кримінального правопорушення чітко знав та усвідомлював обов'язок щодо недопустимості розголошення секретної інформації та, по-друге, незалежно від форми вини це кримінальне правопорушення може призвести до однаково небезпечних наслідків. З іншого ж боку: 1) таке діяння мало чим відрізняється за ступенем суспільної небезпеки від злочину, передбаченого ст. 329 КК України «Втрата документів, що містять державну таємницю», санкція якої є менш суворою, ніж санкція ст. 328 КК України; 2) суб'єкт кримінального правопорушення у виді розголошення державної таємниці з необережності не має стійкої антисоціальної установки, тому, цілком очевидно, що для його виправлення достатньо менш жорстких санкцій ніж ті, що передбачені у ст. 328 КК України.

Враховуючи викладене вважаємо, що диференціація розголошення державної таємниці на два окремі склади злочину залежно від форми вини у чинному КК України виглядає доволі цікавою ідеєю (особливо з урахуванням того, що основна мета покарання – це виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових злочинів та кримінальних проступків).

Ч. 2 ст. 242 ПК Естонії, як і у розглянутій вище ст. 241, передбачає покарання у виді штрафу у випадку, якщо суб'єктом згаданого злочину виступила юридична особа.

Цікавим видається досвід встановлення кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці Латвійської Республіки. Ст. 94 розділу X «Злочини проти держави» КК цієї держави має назву «Умисне розголошення конфіденційної, таємної та цілком таємної державної таємниці». У даній нормі закріплено наступне:

«Умисне розголошення конфіденційної, таємної чи цілком таємної державної таємниці, якщо воно було вчинене особою, яка була попереджена про нерозголошення конфіденційної, таємної чи цілком таємної державної таємниці, і в цьому злочині відсутні ознаки шпигунства, – карається позбавленням волі на строк до п'яти років або короткостроковим позбавленням волі, або пробаційним наглядом, або громадськими роботами, або штрафом, з позбавленням права обіймати

певні посади або займатись певною діяльністю на строк до п'яти років» [7].

З диспозиції запропонованої норми випливає, що суб'єктивна сторона цього злочину характеризується виною у формі умислу. Відтак, законодавець Латвійської Республіки також розмежував розголошення державної таємниці на два окремих склади злочину залежно від форми вини (норма, що передбачає кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці з необережності буде проаналізована нами далі).

Цікавим виглядає рішення законодавця Латвійської Республіки передбачити широкий комплекс альтернативних основних видів покарань. Як було вказано вище, у такий спосіб держава дозволяє обрати суду найбільш справедливий вид покарання з огляду на ряд обставин справи, що збільшують або зменшують рівень суспільної небезпеки вчиненого діяння (гриф таємності, коло осіб, які отримали доступ до таємної інформації тощо).

Певним недоліком ст. 94 Латвійської Республіки, на нашу думку, є відсутність кваліфікуючих ознак. Подібна конструкція створює умови, за яких особам, які вчинили різні за ступенем суспільної небезпеки злочини, можуть бути призначені однакові покарання.

Ст. 95 КК Латвійської Республіки «Необережне розголошення конфіденційної, таємної та цілком таємної державної таємниці» КК Латвійської Республіки передбачає наступне:

«Розголошення конфіденційної, таємної чи цілком таємної державної таємниці з необережності, якщо воно було вчинене особою, яка була попереджена про нерозголошення конфіденційної, таємної чи цілком таємної державної таємниці, або втрата предметів, що містять конфіденційну, таємну чи цілком таємну державну таємницю, якщо таке діяння вчинене особою, якій така таємниця була довірена, і якщо цим завдано істотної шкоди, – карається позбавленням волі на строк до двох років або короткостроковим позбавленням волі, або пробаційним наглядом, або громадськими роботами, або штрафом» [7].

Запропонована норма поєднала у собі склади таких кримінальних правопорушень, як розголошення державної таємниці (у даному випадку з необережності) та втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК України).

Враховуючи той факт, що перелічені діяння максимально наближені за ступенем суспільної небезпеки, рішення законодавця Латвійської Республіки об'єднати їх в єдину норму закону про кримінальну відповідальність виглядає цікавим. Відтак, можливо, доречно скористатись досвідом цієї держави та внести відповідні зміни до ст.ст. 328-329 КК України.

Окремо зауважимо, що за законодавством Латвійської Республіки діяння у виді розголошення державної таємниці з необережності може бути кваліфіковано в якості злочину, передбаченого ст. 95 КК цієї держави виключно за умови, що така суспільно небезпечна поведінка призвела до істотної шкоди.

Думається, такий підхід є дещо необґрунтованим з огляду на те, що суб'єкт розголошення державної таємниці з необережності знав та чітко усвідомлював недопустимість такої поведінки та рівень загрози, яка може настати у випадку порушення відповідних правил зберігання державної таємниці. Тому цілком очевидно, що незалежно від форми вини суб'єкта та наслідків, які настали, діяння у вигляді розголошення державної таємниці має бути кримінально караним.

Проаналізуємо досвід іншої держави Балтії – Литовської Республіки. Кримінальна відповідальність за розголошення державної таємниці передбачена ст. 124 розділу XVI «Злочини проти незалежності, територіальної цілісності та конституційного ладу Литовської Республіки» КК цієї держави. Дана норма складається з двох частин. У ч. 1 зазначається наступне:

«1. Особа, яка розкрила відомості, що становлять державну таємницю Литовської Республіки, якщо ця інформація була їй довірена або стала відома внаслідок виконання службових обов'язків, державних функцій або професійної діяльності, за відсутності ознак шпигунства, – карається штрафом або арештом, або позбавленням волі на строк до трьох років» [8].

З викладеного слідує, що як і в законах про кримінальну відповідальність інших держав Балтії, в КК Литовської Республіки санкція статті, що передбачає кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці, містить декілька основних альтернативних видів покарань. Водночас, максимальна межа найбільш суворого із них є дещо нижчою – до трьох років позбавлення волі (тоді як в ПК Естонії та КК Латвії – до п'яти років позбавлення волі).

На нашу думку, враховуючи той факт, що розголошення державної таємниці може призвести до тяжких наслідків (а у певних випадках навіть суттєво послабити державний суверенітет), максимальне покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років у ряді випадків є недостатнім для виправлення засудженого та ефективного запобігання новим злочинам.

Ч. 2 ст. 124 КК Литовської Республіки містить вказівку на караність таких діянь за умови вчинення злочину з необережності [8].

Повністю погоджуємось із тим, що розголошення державної таємниці з необережності має бути кримінально караним, втім відповідна вказівка у ст. 124 КК Литовської Республіки

виглядає дещо недоречною, адже в ній відсутня будь-яка вказівка про те, що у такому випадку законом передбачають менш суворі види та ступені покарань (а отже злочин відноситься до числа привілейованих). Можливо, у такий спосіб законодавець цієї країни хотів підкреслити факт караності відповідних діянь.

З викладеного вище випливає, що закони про кримінальну відповідальність країн Балтії мають ряд спільних рис із КК України в частині встановлення кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці, що пояснюється спільним етапом розвитку права цих держав у складі СРСР. Водночас, норми Естонської Республіки, Латвійської Республіки та Литовської Республіки в частині регулювання даного питання передбачають певні унікальні риси, які доречно спростувати у зміст ст. ст. 328–329 КК України:

1) розширення кола покарань у санкції ст. 328 України – з огляду на той факт, що кожен випадок розголошення державної таємниці несе різний ступінь суспільної небезпеки залежно від грифу секретності розголошеної інформації, кола осіб, яким стала відома інформація тощо;

2) диференціація розголошення державної таємниці на різні склади кримінальних правопорушень залежно від форми вини (за прикладом Естонської Республіки та Латвійської Республіки). При цьому, цікавою виглядає ідея включення діяння у виді розголошення державної таємниці з необережності до складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 329 КК України з огляду на тотожний ступінь суспільної небезпеки цих діянь.

Перспективним напрямком подальших наукових пошуків вважаємо дослідження досвіду кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці інших держав-членів ЄС, країн Північної Америки.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.07.2023).
2. Шаблістий В.В. Історико-правові аспекти філософської концепції безпеки людини. Право і суспільство. 2012. № 5. С. 109–115.
3. Юнін О.С., Шевченко С.І. Кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки України. Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 823-846. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/322/8792/18393-1> (дата звернення: 20.06.2023).
4. Каторкін Р. А. Досвід правового регулювання питання ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцер-

ського складу окремих країн пострадянського простору. *Jurnalul juridic national: teorie si practica: nauково-практичний журнал Республіки Молдова*. 2017. № 6 (28). С. 104-107.

5. Березняк В.С., Шаблістий В.В., Каторкін Р.А. Кримінологічні аспекти деліктної поведінки дітей в Україні / Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense (dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs) : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 79-102. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/287/7882/16460-1>.

6. Karistusseadustik. Vastu vxetud 06.06.2001 // Riigi Teataja: veebilehele. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/KarS?leiaKehtiv> (дата звернення: 27.02.2023).

7. The Criminal Law // Likumi. Legal acts of the republic of Latvia. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966-the-criminal-law> (дата звернення: 03.10.2022).

8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas//Teisėsaktyregistras.URL:<https://www.e-tar.lt/portal/ru/legalAct/TAR.2B866DFF7D43> (дата звернення: 01.10.2019).

Анотація

Кущева О. В. Досвід країн Балтії в частині встановлення кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці. – Стаття.

У статті аналізується досвід Естонії, Латвії та Литви в частині встановлення кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці.

Наголошено, що закони про кримінальну відповідальність країн Балтії в частині регулювання питання юридичної відповідальності за розголошення державної таємниці мають ряд спільних рис з положеннями статей 328–329 Кримінального кодексу України, що пояснюється спільним періодом розвитку законодавства цих держав у складі СРСР.

Запропоновано скористатись досвідом країн Балтії та розширити коло покарань, передбачених за розголошення державної таємниці. Наголошується, що такий крок дозволить судам обирати найбільш доцільне покарання, пропорційне ступеню суспільної небезпеки вчиненого діяння.

Підтримано ідею диференціації розголошення державної таємниці на окремі склади злочинів залежно від форми вини (при цьому доречним вбачається включення діяння у виді розголошення державної таємниці з необережності до складу злочину, передбаченого ст. 329 КК України).

Закони про кримінальну відповідальність країн Балтії мають ряд спільних рис із КК України в частині встановлення кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці, що пояснюється спільним етапом розвитку права цих держав у складі СРСР. Водночас, норми Естонської Республіки, Латвійської Республіки та Литовської Республіки в частині регулювання даного питання передбачають певні унікальні риси, які доречно спростувати у зміст ст. ст. 328–329 КК України:

1) розширення кола покарань у санкції ст. 328 України – з огляду на той факт, що кожен випадок розголошення державної таємниці несе різний сту-

піль суспільної небезпеки залежно від грифу секретності розголошеної інформації, кола осіб, яким стала відома інформація тощо;

2) диференціація розголошення державної таємниці на різні склади кримінальних правопорушень залежно від форми вини (за прикладом Естонської Республіки та Латвійської Республіки). При цьому, цікавою виглядає ідея включення діяння у виді розголошення державної таємниці з необережності до складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 329 КК України з огляду на тотожний ступінь суспільної небезпеки цих діянь.

Ключові слова: злочини, Кримінальний кодекс, кримінальна відповідальність, покарання, позбавлення волі, розголошення державної таємниці.

Summary

Kushcheva O. V. The experience of the Baltic countries in establishing criminal liability for the disclosure of state secrets. – Article.

The article analyzes the experience of Estonia, Latvia and Lithuania in terms of establishing criminal liability for the disclosure of state secrets.

It is emphasized that the laws on criminal responsibility of the Baltic countries in terms of regulating the issue of legal responsibility for the disclosure of state secrets have a number of common features with the provisions of Articles 328–329 of the Criminal Code of Ukraine, which is explained by the common period of development of the legislation of these states as part of the USSR.

It is proposed to use the experience of the Baltic countries and expand the range of punishments provided for the disclosure of state secrets. It is emphasized that such a step will allow the courts to choose the most

appropriate punishment, proportional to the degree of social danger of the committed act.

The idea of differentiating the disclosure of state secrets into separate types of crimes depending on the form of guilt is supported (at the same time, it is considered appropriate to include an act in the form of disclosure of state secrets due to carelessness as part of the crime provided for in Article 329 of the Criminal Code of Ukraine).

The criminal liability laws of the Baltic countries have a number of common features with the Criminal Code of Ukraine in terms of establishing criminal liability for the disclosure of state secrets, which is explained by the common stage of development of the law of these states within the USSR. At the same time, the norms of the Republic of Estonia, the Republic of Latvia and the Republic of Lithuania in terms of regulating this issue provide for certain unique features that should be projected into the content of Art. 328–329 of the Criminal Code of Ukraine:

1) expansion of the range of punishments under the sanction of Art. 328 of Ukraine – in view of the fact that each case of disclosure of a state secret carries a different degree of public danger depending on the level of secrecy of the disclosed information, the circle of persons to whom the information became known, etc.;

2) differentiation of disclosure of state secrets into different categories of criminal offenses depending on the form of guilt (following the example of the Republic of Estonia and the Republic of Latvia). At the same time, the idea of including the act of recklessly disclosing a state secret as a criminal offense under Article 329 of the Criminal Code of Ukraine in view of the identical degree of public danger of these acts.

Key words: crimes, the Criminal Code, criminal liability, punishment, imprisonment, disclosure of state secrets.